DANSK I GYMNASIET

Diskursanalysens begreber

Med en diskursanalyse kan vi afdække, den måde en afsender forstår et begreb, et fænomen eller en begivenhed på. Når en politiker fortæller os om krigen i Ukraine, og hvorfor det er vigtigt, at Danmark støtter Ukraine, kan vi afdække den forståelse af Rusland, som politikeren har. Du kan læse mere om diskursanalysen som teori her. Men i det følgende bliver begreberne til at lave en diskursanalyse forklaret.

Det er sjældent en tekst eksplicit gør opmærksom på sin egen diskurs om et emne og derfor er en diskurs typisk implicit til stede i en tekst. En tekst skriver fx sjældent: "Her er den forståelse af demokrati, som er grundlaget for denne tekst". Derfor ligger en afsenders demokratiforståelse typisk implicit, og ved at lave diskursanalysen kommer vi could om, hvilken implicit forståelse af demokratiet teksten har som sit fundament. Altså hvilken diskurs teksten har om demokrati.

Lynoversigt over begreber

Nodalpunkt: Det fænomen eller den begivenhed, vi undersøger diskursen om. En tekst kan indeholde flere nodalpunkter.

Ækvivalenskæde: De ord, afsenderen knytter til nodalpunktet.

Differenskæden: Når afsenderen har to modsatrettede ækvivalenskæder om nodalpunktet, kan vi tale om en positiv ækvivalenskæde og en negativ differenskæde.

Agens: Vi undersøger, hvem der handler i forbindelse med ækvivalens- og differenskæden.

Modalitet: Graden af tilslutning til og styrke i diskurs.

Metaforer, ordforråd, sætningsskonstruktioner, verbers tider og former: Forskellige sproglige indgange til at afdække diskurs, agens og modalitet.

Nodalpunktet er det, diskursen tidsmæssigt

I det følgende bliver de to diskursteoretikere Norman Fairclough og Ernesto Laclaus tilgang til diskursanalysen sammen. Der er ulemper og fordele ved begge teoretikeres tilgang til diskursanalysen, men ved at kombinere den fås en sproglig stærk og dybdegående diskursanalyse med blik for detaljerne.

Nodalpunkt
Helt centralt for diskursanalysen er, at vi fra start klarlægger, hvilket begreb, fænomen eller begivenhed vi vil analysere diskursen omkring. En tekst kan altså indeholde flere diskurser. I et debatindlæg om krigen i Ukraine kan indebolde en diskurs om Ukraine, om krigen, om Rusland og også om Danmark. Så når vi vælger at lave en diskursanalyse, skal vi vælge hvilket nodalpunktet vi vil lave diskursanalyse på. Nodalpunktet er det begreb, fænomen eller begivenhed, som vi undersøger diskursen om.

Det er typisk for nodalpunktet, at det ikke er entydigt defineret, således som en fast eksempelvis er det. For hvor ligger 'tidkærnedanmark' geografisk. Er det Århus, Billund, Esbjerg, Varde, Nørresnæ, Nakskov? Er best betyder nu engang en fast, men hvad betyder indsundet? Hvem er indsundet? Holbækdanskere? Svendborg? Tyrkere? Indlusdet at nodalpunktet indsundet er noget ulydeligt og ikke fastlagt på samme måde, som best er det - det er netop derfor, at en tekst trækker på og i sig selv er med til at opbygge en diskurs, altså en forståelse eller opfattelse af nodalpunktet.

Ækvivalenskæden afdækker de ord, som afsenderen knytter til nodalpunktet.

Ækvivalenskæde
Når vi undersøger en tekst ved diskursanalyse, så undersøger vi, hvilke ord teksten har knyttet til nodalpunktet. Ord, afsenderen knytter til nodalpunktet, afslører, hvordan afsenderen forstår nodalpunktet. Man kan også sige, at nodalpunktet er betegnelsen, og de enkelte ord i ækvivalenskæden er betegnet.

Her kan du se et eksempel på nodalpunkt og ækvivalenskæde

Sundhed kunne eksempelvis være nodalpunktet i en tekst, og dette nodalpunkt bliver beskrevet ved ord som "30 minutters motion om dagen", "lavt bmi", "lavt kalorieindtag", "problemog kost". Disse ord danner således en ækvivalenskæde, der betegner nodalpunktet sundhed. Det viser altså en kost- og motionsorienteret tilgang til sundhed, som hverken inddrager social eller psykisk sundhed i sin forståelse af sundhed.

Udbærtsdanmark kunne eksempelvis knyttes til ord som 'minimum 50 km fra en by med 30.000 indbyggere', 'høj procentdel af arbejdsfolk', 'lavt uddannelsesniveau'. Analysen af ækvivalenskæden afslører forståelsen af nodalpunktet og altså diskursen om nodalpunktet, idet det er her, nodalpunktet bliver defineret. Ækvivalenskæden er typisk den tekniske ud første indgang til at lave en diskursanalyse.

I arbejdet med film kan det enkelte frame og de filmiske virkemidler være et udtryk for ækvivalenskæder, da frames og de filmiske virkemidler er med til at understøtte det værdisæt og den verdensopfattelse, filmen udtrykker.

Differenskæde
I nogle tekster sætter afsenderen to ækvivalenskæder op imod hinanden, så de står i modsætning til hinanden i en antitese. I sådanne tilfælde kalder man den negative ækvivalenskæde for differenskæden. Differenskæden er med til at styrke ækvivalenskædens værdi, idet differenskæden typisk har knyttet negative ord til sig.

I Ukraine-krigen blev Ukraine ækvivalent med demokrati, stringaflihed, fri market, fortælling, oplysning, mens Rusland og Putin, som den anden part i sagen, blev ækvivalent med ord som korrupt, magtsyg, gamlide med Ukraines fremtid, militær aggression. På den måde kan en tekst etablere et modsætningsforhold imellem kæder, hvoraf den ene har knyttet ord med en positiv ladning til sig i en ækvivalenskæde, mens den anden har ord med negativ ladning knyttet til sig i en differenskæde. Når en tekst stiller en antitese (et modsætningspar) op, skal vi derfor være opmærksomme på, om teksten også opstiller en differenskæde, som fortæller os noget om diskursen.

Differenskæden er modsætningen ækvivalenskæden, som er sat op i et modsætningsforhold

Ordforråd i teksten og enderes betydning
Vi kan udvide undersøgelsen af nodalpunktets ækvivalenskæde eller differenskæde ved at gå tættere på ordene i kæderne, men også ved at se på andre, væsentlige ord i en tekst. Vi skal altså være opmærksomme på ordvalget.

Et ords værdi er sjældent helt neutralt, da den typisk er knyttet konnotationer til. Vi kan derfor undersøge diskursen ved at se på hvilke ord, der anvendes i teksten, og fra en forståelse af, at andre ord kunne være valgt. En afsenders ordvalg er derfor aldrig tilfældigt. Så ved at vælge et ord frem for et andet kan afsenderen farve sin tekst. Vi kan både bygge på ord i ækvivalenskæden eller differenskæden, men vi kan også bygge på ord, der ikke indgår i nogle kæder.

En særlig type ord kan betragtes som **flydende betegnere**: Det er ord, der anvendes i teksten, som har knyttet en konnotation til sig, men som ikke er helt klart defineret. Det kunne eksempelvis være ordet 'frihed'. Frihed er ikke klart defineret og er derfor en flydende betegner. Man kan i en vestlig kultur ikke for alvor være imod frihed, så derfor har 'frihed' en positiv konnotation knyttet til sig, og denne positive konnotation knyttes så en til nodalpunktet, som derved tillæres positiv konnotation.

Læs mere om konnotationer her.

Det er klart, at du ikke skal se på alle ord i en tekst, men se på ordvalg, der springer særligt i øjnene, eller som er væsentlige for teksten generelt eller væsentlig for den måde, nodalpunktet tænsættes.

Agens
Agens er den, der handler. I sætningen "2.000 ungdomsjobber afskediget" er 'afskediget' i passiv. Der er ikke en, der handler, er, der slår for tyngen. Der er således ingen agens. Der er der derimod i "Kurt Thuesen sondler for 2 mio.". Her er der en klar agens: Kurt Thuesen. Når man undersøger agens, undersøger man, hvem afsenderen tilskriver et ansvar for. Hvem er den handlende part, som enten er årsag til problemet eller er løsningen på problemet. I en vurdering kan en politiker ønske at skabe en diskurs om, at regeringen ødsler med danskernes skattekroner og ikke handler fornuftigt. Her er det oplagt at pålægge statsministeren som en klar agens, der har ansvaret for, at det offentlige system ikke er effektivt og bruger ressourcerne klogt nok. Vælger en politiker fremstille sig selv som en agens, der kan løse det problem, som statsministeren har skabt.

Agens er de aktører, der handler i forhold til diskursen

Når vi arbejder med agens, ser vi således på forholdet imellem subjekter i teksten og afsender, hvem afsenderen støtte hvem agens, der er ansvarlige og hvr gjort noget, og den agens, der kan løse et eventuelt problem.

Grammatik og sætningsstrukturer
Agens kan analyseres hvem ved en undersøgelse af, hvordan afsenderen har valgt at bygge sine sætninger op. Eksempelvis er der forskel på at skrive: "Tour de France cancelres af ensku en dopingskandale, idet Frank Høj indrømmer brugen af doping i 1998" og så at skrive "Frank Høj anvendte doping i 1998 under Tour De France". I den første sætning er Tour de France sat foreret i sætningen som offer og bliver her en sætlig aktør, hvorimod Frank Høj har den centrale rolle i den anden version af sætningen, og her spiller Tour de France en mindre rolle. Så en analyse af sætningsstrukturen gør det muligt at afdække agens.

At undersøge grammatik og sætningsstrukturer kan også bruges til at undersøge brugen af verber: Hvilken tid udtr verberne i? Der er forskel på "Det offentlige bruger for mange penge" og "I det offentlige bruges for mange penge". I den første sætning er det offentlige den klare agens med det aktive verbum i præsens, mens den anden sætning er i passiv, og her er det ikke så klart, hvem det er, der bruger pengene. Den første sætning viser en diskurs om, at det offentlige som agens helt generelt bruger for mange af skattebetalgernes penge, og derfor skal der skæres ned i det offentlige budget. I den anden sætning anvender afsenderen en passiv, som gør det uklart, hvem der er agens. Er det kommunalbestyrere, eller er det en enkelt sektor som folkeskolen? Der er ikke nødvendigvis tale om, at det offentlige system bruger for mange penge generelt, som det var tilfældet i den første sætning.

Modalitet
Modalitet betyder 'mådet'. Når vi analyserer modalitet, analyserer vi afsenderens grad af tilslutning eller afstandstagen til teksten eller: "Det er jesse kodit", "Jeg synes, det er lidt kodit", "Er der ikke lidt fodbold heninde?" udtrykker alle det samme fodbold. Afsenderen Fysen og vil gerne have noget mere samme, men det er oagt på forskellige måder. Afsenderen forholder sig fordelagtig til emnet.

Man kan fx eksempel betragte noget som nærmest en selvindlysende sandhed: "Hvis vi betaler mindre i skat, vil folk arbejde-noget mere" står som en stærkere sandhed end "Hvis vi betaler mindre skat, så kan det være, at folk arbejder mere". Modaliteten er stærkere i det første eksempel end i det andet. For at afklare modalitetenen kan vi analysere på brugen af modalverber som 'skal', 'kan', 'burde', 'vil', eller om der anvendes adverbier som 'måske', 'selvfølgelig', 'naturligvis'. Vi analyserer afsenderens tilslutning eller afstandstagen til et emne, styrken og viljen bag de handlinger, afsenderen lægger op til.

Læs mere om tilslutningsniveau her

Metaforer
Sproglige metaforer kan også være knyttet til en diskursanalyse. Ved at kalde en integrationspolitik for 'brutal' eller 'uijrkelig' anvendes metaforer til at personificere integrationspolitikken og gøre den mennesklige egenskaber, og derved får integrationspolitikken tilagt en medbetydning, som er med til at skabe diskursen om nodalpunktet. Med metaforer farves teksten ved, at nedpladset får knyttet konnotationer (medbetydninger) til sig fra billedplanet og knytter dermed negative og positive medbetydninger til nodalpunkt.

Antagonisme/antagoni
Der er altid flere diskurser til stede samtidigt i det offentlige rum, som kæmper om at vinde. Antagonisme er et udtryk for, at diskurser ikke kan fusnes, men vil være i opposition til hinanden. Her er et eksempel: Man kan solidt være gymnasielærer, kæreste, datter og ven samtidig. Her er der forskellige identiteter på spil, og de kan fint eksistere samtidigt. Men man kan ikke både være FCKfan og Brøndbyfan i fodbold. De to identiteter udelukker hinanden, og derfor er der tale om en antagonisme. En antagoni kunne være, at Danmark ikke både kan være miljøansvarlige og samtidig have et landbrug, der leder kvælstof ud i vandløb.

Læs mere om billedsprog her

Antagonisme i diskursanalysen dreier sig om at identificere de modsatrettede diskurser. Inden for en enkelt tekst vil man derfor kunne identificere teksterne egen diskurs, men mere eller mindre implicit identificere teksten også den diskurs, teksten er i kamp med. Antagonisme er et udtryk for, at de to diskurser ikke kan fusnes, men vil være i opposition til hinanden.

I indvandrerdebatten kan det eksempelvis omsættes til, at en politiker siger, at man ikke både kan være demokrat OG samtidig gå med tørklæde. Her fonsager politikeren sig at opstille en modsætning, en kamp imellem to identiteter, som udelukker hinanden. Der er således tale om, at to identiteter stødes sammen, men også to diskurser: Diskursen om, at man ikke kan være demokrat, når man bærer tørklæde, og diskursen om, at man sagtens kan være demokrat og bære tørklæde.

Når der er flere diskurser om det samme nodalpunkt, så er der tale om antagonisme.

Hegemonisme/hegemoni
Hegemonisme betegner en oplænsing af antagonismen. Her vinder den ene diskurs over den anden; den ene identitet i modsætningsforholdet overvinder den anden, og den ene diskurs slår tilbage som den dominerende, den vindende. Antagonismen er oplænt. I eksempel med FCK/Brøndby betyder det, at en identitet overvinder den anden, eksempelvis, at man holder med det danske fodboldstandhold. På den måde overvindes modsætningen, antagonismen. Eller at man selvfølgelig opgiver den ene identitet og alene er FCK-fan.

I diskursanalysesammenhængen er hegemoni det enkelte tekst kan det være svært at finde hegemoni, idet hegemonien oftest etablerer sig udes for teksten med, at den ene diskurs vinder over den andet. Men i enkelte tekster forsøges en hegemoni etableret ved, at sproglige udtryk fra antagonistiske diskurser indbæbejdes, og derved forsøges det at etablere en hegemoni imellem antagonismerne.

Kilde:
Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise: Diskursanalyse som teori og metode. Roskilde universitetsforlag, 1999. 1. udgave, 7. oplag 2010

Feltet, Joachim Ohrt: Norman Fairclough og diskursanalyse. Teorier.dk

Opdateret den 8. august 2022
Copyright Jan Aasbjerg Haugaard Petersen

© COPYRIGHT Jan Aasbjerg Haugaard 2003 - ALL RIGHTS RESERVED